

NOVÝ

Slovenský jazyk

pre stredné školy

Milada Calčíková – Alena Polakovičová

Milada Calčíková
Lubomír Fábaj
Zuzana Gašparčíková
Alena Polakovičová
Lubica Štefániková

ľahká
cesta
k maturite

Jazyková komunikácia

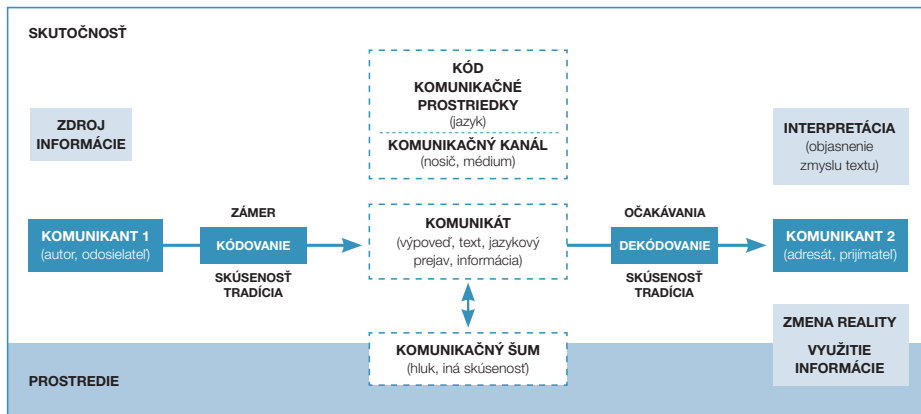
Komunikácia

- prenos informácie (komunikátu) medzi účastníkmi komunikácie (komunikantmi) v istej komunikačnej situácii pomocou spoločného systému znakov

Druhy komunikácie

- verbálna – neverbálna
- súkromná – verejná
- priama – nepriama
- efektívna
- asertívna – devalvujúca

Komunikačný reťazec

Jazyková komunikácia

- sprostredkovanie informácie medzi účastníkmi komunikácie pomocou verbálnych a neverbálnych prostriedkov
- najmenšia komunikačná jednotka s komunikačnou funkciou je **výpoveď**

Jazyk

- prostriedok dorozumievania/jazykovej komunikácie
- systém znakov a pravidiel ich používania
- funkcie jazyka: dorozumievacia, poznávací, estetická, reprezentatívna

Reč

- hovorená alebo písaná („vonkajšia“) podoba jazyka
- použitie abstraktného systému jazykových jednotiek a pravidiel v konkrétnom jazykovom prejave

Komunikát

- základná jednotka jazykovej komunikácie – prenášaná informácia (napr. veta, text, jazykový prejav)
- druhy komunikátov:
 - **hovorený – písaný** (napr. rozhovor – úradný list)
 - **súvislý – nesúvislý** (napr. poviedka – tabuľka)
 - **pripravený – improvizovaný** (napr. slávnostný prejav – športový prenos)
 - **vecný – umelecký** (napr. žiadosť – lyrická báseň)

Kód (v jazykovej komunikácii)

- jazyk
- prepínanie kódu (napr. prechod zo spisovnej reči do slangu)

Komunikačný kanál

- médium, ktorým sa šíri informácia (napr. internet)

Komunikačná situácia

- súhrn sociálnych a technických podmienok, v ktorých sa komunikácia odohráva

Rečnícky štýl

■ **subjektívno-objektívny štýl; tvorbu prejavu výrazne ovplyvňuje subjektívny štýlotvorný činiteľ (autor) a objektívne činitele (téma, adresát, situácia, funkcia)**

KOMUNIKAČNÁ SFÉRA

- verejné prostredie: festival, predvolebné zhromaždenie, otvorenie školského roka, triednická hodina, pracovná porada, vedecká konferencia, workshop, seminár, exkurzia, slávnostné zhromaždenie, tlačová beseda
- súkromné prostredie: oslava, svadba, pohreb, sobáš, krst
- priama komunikácia: bezprostredný prejav pri istej príležitosti
- nepriama komunikácia: priamy prenos, živý vstup prostredníctvom médií

KOMUNIKANTI

FUNKCIA

- informovať, vysvetľovať, prezentovať
- presviedčať, agitovať, ovplyvňovať
- sprevádzať, vytvárať atmosféru
- vyvolať emócie, zabávať

Znaky a výrazové prostriedky rečníckeho štýlu

verejnosť

- verejná komunikácia realizovaná aj v súkromí
- využitie najmä spisovného jazyka
- zaokrúhľovanie číselných údajov (poslucháč sa k údaju nemôže vrátiť)
- použitie kratších viet, všeobecne známych cudzích slov
- kontakt s publikom, prispôsobovanie sa publiku a jeho reakciám
- dodržiavanie oficiálnej vzdialenosti medzi komunikantmi

ústnosť/písomnosť

- zväčša písomná predpríprava prejavov na ústny prednes
- prehľadnosť kompozície prejavu (úvod, jadro, záver)
- cieľavedomé využívanie zvukových prostriedkov reči (napr. dôraz, melódia, sila hlasu)
- efektívne použitie neverbálnych komunikačných prostriedkov (mimika, gestá; prezentačná technika, hľadba)

sugestívnosť

- presviedčanie poslucháča, ovplyvňovanie jeho názoru; získavanie poslucháča na svoju stranu, pôsobenie na jeho city; pátos, nadnesenosť, zdôrazňovanie alebo opakovanie kľúčových slov
- využitie výrazových prostriedkov umeleckej literatúry: opakovanie slov, vetných konštrukcií; oslovenia, rôznorodá modalita viet
- využitie vsuvky, odbočenia, krátkej anekdoty, dramatickej pauzy s cieľom pritiahnúť pozornosť poslucháča

adresnosť

- kolektívny aj individuálny príjemca (oslovenia: *Vážení občania! Drahý náš dedko!*)
- zdôrazňovanie kontaktu opakováním oslovenia
- vedomé zaraďovanie sa medzi poslucháčov (*My sme tu nato, aby sme...*)

názornosť

- využitie prezentácie: tabuľky, grafy, schémy, videá...

Požiadavky spoločenskej normy vo verejnej komunikácii

■ princíp kooperácie

- rečník pri zostavovaní svojho prejavu zohľadňuje adresátov (ich vek, vzdelanie...)
- rečník volí kratšie a zrozumiteľnejšie vety, nemanipuluje; neodbočuje od témy

■ princíp zdvorilosti

- rečník prejavuje adresátovi úctu (podakuje za slovo, ukľoní sa smerom k publiku, nepoužíva vulgarizmy a nevhodné gestá)
- rečník neprerušuje reč iného (napr. v diskusii), neznevažuje partnera, primerane sa oblečie (dress-code)

Slohové postupy v rečníckom štýle

- **výkladový slohový postup** (dokazovanie neviny v súdnej reči, referát, diskusný príspevok...)
- **opisný slohový postup** (charakteristika alebo opis jubilanta...)
- **rozprávací slohový postup** (príhoda na pobavenie v rámci gratulácie...)
- **informačný slohový postup** (schéma, tabuľka, štatistiky pri prednáške...)

Kompozícia rečníckeho prejavu

1. ÚVOD

- Oslovenie
- Pomenovanie príležitosti
- Zaujatie poslucháčov

2. JADRO

- Prezentácia témy a názoru (argumentácia)
- Stratégie smerom k publiku

3. ZÁVER

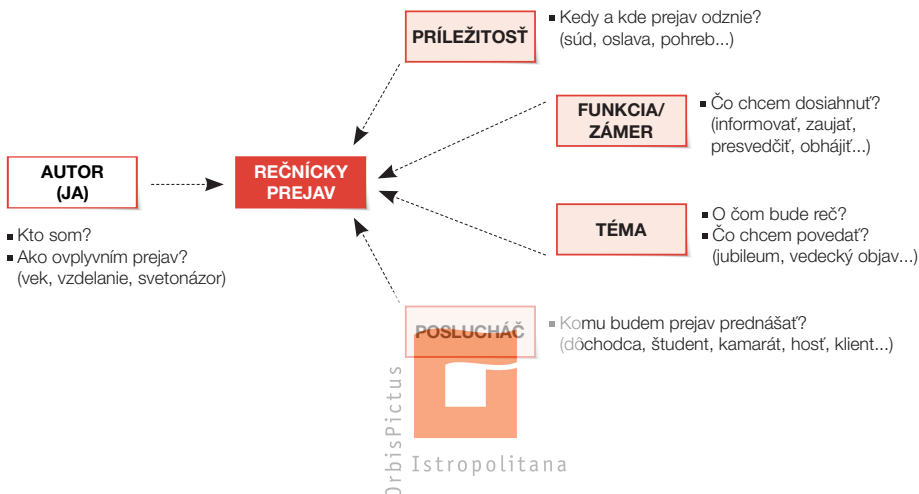
- Sumarizácia najdôležitejších informácií
- Budúcnosť témy
- Poďakovanie za pozornosť

Zložky rečníckeho prejavu

- **slovná zložka**
(premyslená téma a kompozícia)

- **akustická zložka**
(ústny prednes)

- **vizuálna zložka**
(výzor rečníka, imidž, obrazový materiál, prezentácia)

MIMOJAZYKOVÉ (NEVERBÁLNE) VÝRAZOVÉ PROSTRIEDKY REČNÍCKEHO ŠTÝLU

ZVUKOVÉ	dôraz	Dôraz je v slovenčine v neutrálnom jazykovom prejave na jadre výpovede (koniec vety), pretože prináša novú informáciu.
	prízvuk	V slovách a v slovných spojeniach sa dodržiava spisovný prízvuk na prvej slabike.
	sila hlasu	Začiatok prejavu môže rečník hovoriť tichšie , čím pritiahne pozornosť poslucháčov. Dôležité slová hovorí hlasnejšie .
	tempo	Rýchlejšie tempo reči sa využíva pri radostnom obsahu prejavu, pri prerazprávaní príhody.
	prestávka	Rečník dodržiava pauzy po jednotlivých vetných úsekoch, významovú pauzu robí pred dôležitou alebo prekvapujúcou informáciou.
	melódia vety	Klesavou alebo stúpanou melódiou rečník uľahčuje poslucháčovi porozumenie textu.
	výška hlasu	Smútočný prejav rečník prednesie nižšie položeným – temnejším hlasom.
	artikulácia	Rečník zreteľne artikuluje.
POHYBOVÉ	frázovanie	Rečník člení prehovor na vetné úseky pomocou pauzy a melódie.
	mimika	Pohyby úst, líc, vytváranie či prehlbovanie vrások na čele alebo pri ústach využíva rečník mimovoľne, dokáže ich čiastočne korigovať. Očný kontakt umožňuje rečníkovi reagovať aj na náladu poslucháčov, sledovať ich zaujatie témou alebo stratu záujmu.
	gestika	Gestá musí rečník využívať s mierou, nesmú byť nápadné, pretože odvádzajú pozornosť od obsahu prejavu.
	kinetika	Rečník komunikuje aj vedomými alebo mimovoľnými pohybmi tela alebo niektoré jeho časti (napr. náznak poklony ako prejav úcty alebo vďaky). Meravosť tela rečníka je neprirodzená a poslucháča nudí, prílišný pohyb vyrušuje.
	posturika	Aj postoj tela vysiela rôzne signály – otvorená náruč symbolizuje prijatie, vystretá postava sebavedómie.
VIZUÁLNE	haptika	Na komunikáciu pomocou dotykov nie je v rečníctve veľa príležitostí (napr. podanie rúk, objatie na privítanie...), aj tieto gestá však môžu byť veľavravné: pevný stisk dlane, ktorá sa ani nepodriaďuje, ani neprihádza zhora, svedčí o asertivite partnera.
	typ a farba písma	Ak sa pri prejave používajú nápisy, prezentácia, poster ap., výsledný dojem prejavu dotvára aj typografia a použité farby , príp. kvalita fotografií.
EXTRAJAZYKOVÉ	imidž	Celkový vzhľad pomáha dotvárať prejav rečníka. Každá nedokonalosť ovplyvní adresáta.
	proxemika	Každý rečnický prejav si vyžaduje inú vzdialenosť medzi rečníkom a publikom.
	hudba	Ak je nutná, vyberá rečník vhodnú hudbu vzhľadom na funkciu prejavu/komunikačnú situáciu.
	„kulisy“/ výzdoba	Mimojazykové prostriedky sa podieľajú na vyznení akcie a rečnických prejavov, napr. biela farba na sčadení, čierna farba na pohrebe.

Slohové útvary rečníckeho štýlu

Príležitostné a zdvorilostné útvary rečníckeho štýlu

- sú späté s konkrétnou spoločenskou udalosťou
- rečník sa usiluje zúčastnených pobaviť, vyvolať emócie, vytvorí dôstojnú alebo smútočnú atmosféru

Rámcový prejav

- vyskytuje sa napr. na stužkovej slávnosti, pri udeľovaní cien, na premiére filmu
- zaraďuje sa pred hlavný prejav alebo na záver podujatia, obsahuje zvyčajne výpočet mien, údaje
- moderátor/-ka sprevádza účastníkov programu jednotlivými časťami (vŕha divákov do diania, oslovuje ich, dáva im otázky)
 - otvárací prejav (privítanie hostí)
 - moderátorský prejav (sprevádzanie kultúrnym programom)
 - záverečný prejav (ukončenie programu/oficiálnej časti a poďakovanie)

Zdvorilostný prejav

- viaže sa na dôležitú spoločenskú udalosť
- rečník môže byť osobnejší, môže využívať súkromné informácie, no musí zachovať dôstojnosť oslávenca/hosti
- má formu pozdravných, gratulačných (blahoželanie) alebo smútočných (kondolencia) prejavov, poďakovaní a prípitkov

Slávnostný prejav (príhovor)

- využíva sa pri významných udalostiach (výročia, víťanie nového roka, svadby, pohreby)
- ide o hovorenú hodnotiacu úvahu (prevládajú v ňom úvahové znaky), v ktorej dominujú rečnícke trópy a figúry (metafory, prirovnania, citáty...)

Kompozícia slávnostného prejavu

1. úvod

- oslovenie
- pomenovanie príležitosti

2. jadro

- objasnenie pojmov
- analýza témy a hodnotenie
- porovnanie
- zovšeobecnenie
- vyslovenie predpokladu

3. záver

- vízia do budúcnosti
- poďakovanie sa za pozornosť

ROZLIŠUJTE

prejav – dlhší útvár (okolo 10 min., nie dlhší ako 45 min.) s trojčlennou kompozíciou: úvod, jadro, záver

príhovor – stručný útvár (do 5 min.) bez výrazného členenia na úvod, jadro, záver (úvod tvorí prvá veta po oslovení a záver posledná veta)

prívet – veľmi krátky útvár (menej ako 5 min.) na uvítanie alebo krátky príhovor

ROZLIŠUJTE

oficiálne oslovenie

Vážené slávnostné zhromaždenie!
Vážené dámy a páni!
Vážená maturitná komisia,

polooficiálne oslovenie

Milí mladomanželia, milí svadobní hostia!
Milí kolegovia a žiaci!

dôverné oslovenie

Drahý náš deduško!
Deti moje!
Moja milovaná,

Rétorika (rečníctvo)

- náuka o vlastnostiach ústneho verejného prejavu
- umenie hovoriť logicky zaujímavo a presvedčivo

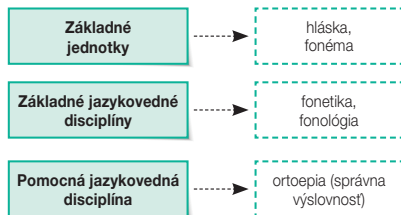

Jazykovedné disciplíny

1. Zvuková jazyková rovina

ZVUKOVÉ JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

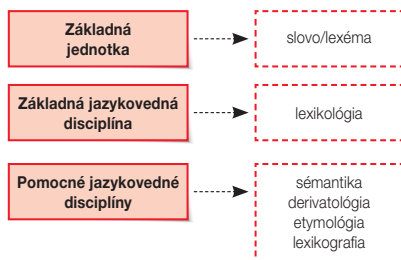
hláska, slabika, spodobovanie/znelostná asimilácia, hlásková skupina, výslovnosť cudzích slov, vetný úsek, prozodické vlastnosti reči, pravidlo o rytmickom krátení...

3. Významová jazyková rovina

LEXIKÁLNE JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

slovo, lexikálny význam, systém slovnej zásoby, tvorenie slov, časovo príznakové slová, expresívne a nociónálne slová...

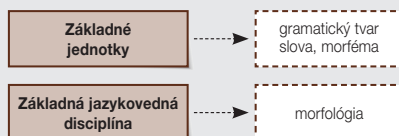

Gramatická stránka jazyka

2. Tvarová jazyková rovina

MORFOLOGICKÉ JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

tvár slova, gramatické kategórie, skloňovanie, časovanie, stupňovanie, slovné druhy...

4. Skladobná jazyková rovina

SYNTAKTICKÉ JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

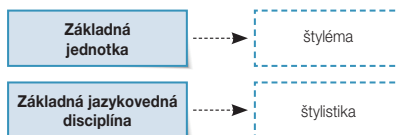
sklad/syntagma, vetný sklad, vetný člen, veta, súvetie, polovetná konštrukcia, slovosled, vetosled, odsek, text, kompozícia textu...

5. Štylistická jazyková rovina

ŠTYLISTICKÉ JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

slohové postupy, štýlotvorné činitele, jazykové štýly, slohové útvary

Grafická stránka jazyka, pravopis

GRAFICKÉ JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

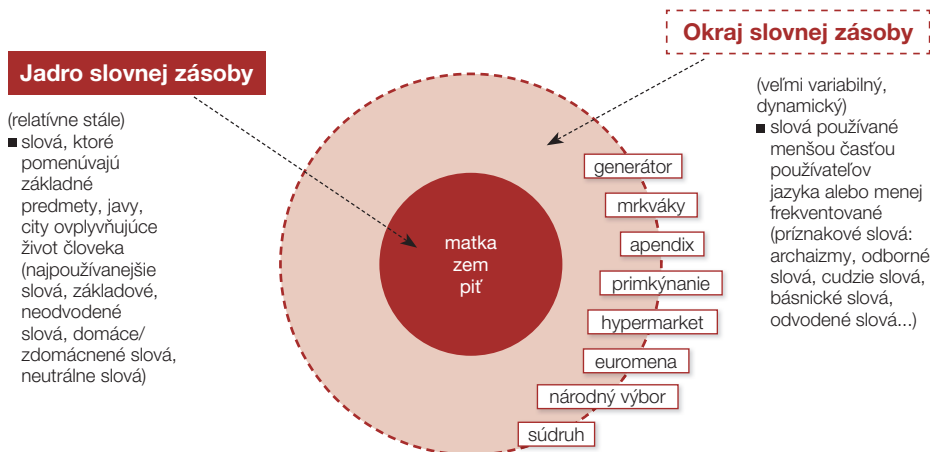
písmená, interpunkčné znamienka, diakritické znamienka...

Základná jazykovedná disciplína

ortografia

Slovná zásoba/lexika

- usporiadaný súbor všetkých jednoslovných a viacslovných pomenovaní v jazyku z rôznych jazykových štýlov
- základná jednotka = **slovo/lexéma**
- časti: **jadro slovnej zásoby** (centrum) a **okraj slovnej zásoby** (periféria); slovo z jadra slovnej zásoby sa po istom čase (napr. nepoužívaním) môže presunúť na okraj slovnej zásoby, ako napr. historizmus (*groš*)

Druhy slovnej zásoby

Všetky slová v národnom jazyku patria do slovnej zásoby národného jazyka.

Druhy:

- **individuálna** (slovná zásoba jednotlivca)
 - **aktívna** (slová, ktoré poznáme a používame)
 - **pasívna** (slová, ktoré poznáme, ale ich ne-používame – napr. odborné slová mimo našej kvalifikácie)
- **základná** (najpotrebnejšie slová na dorozumenie v konkrétnom jazyku)

Okazionalizmy

(príležitostné/autorské slová)

- vznikajú v momente reči, len na ten konkrétny účel (často na jedno použitie)
- vyskytujú sa v hovorovom, publicistickom a umeleckom štýle (napr. *kamalásky*; je celá *zakvietkovaná*)

System slovnej zásoby

Slová podľa štylistického príznaku

Štylisticky príznakové slová	hovorové slová ■ slová využívané v bežnej, neoficiálnej komunikácii	<i>presilovka, zasadačka, jednorazovka, vodičák</i>
	profesionalizmy ■ jazyk ľudí s tým istým povoláním	<i>šnek (= závitovka), hasák (= rúrkové kliešte)</i>
	termíny ■ výrazy používané odborníkmi v istej oblasti	■ domáce: <i>primkýnanie, kyselina sírová</i> ■ internacionálne: <i>fraktúra</i> ■ zmiešané: <i>rezonančná skriňa</i>
	knižné slová ■ nevšedné slová, ktoré nie sú zvyčajne používané v bežnej komunikácii	<i>bázlivý, žertva, postać, činiť, inakosť</i>
	poetizmy (básnické slová) ■ jazyk typický pre básnické texty	<i>kdes', luna, mladoň, jak, vesna</i>
	okazionalizmy ■ príležitostné/autorské slová	<i>paláska, špatnokrásny, vozhoruj</i>
	biblicizmy ■ slová typické pre náboženské texty	<i>farizej, manna, všemohúci, spasenie, stigma</i>
	kancelarizmy ■ slová frekvencované v úradných dokumentoch	<i>platca, predplatné, položka, vydokumentovať</i>
Slová bez štylistického príznaku	publicizmy ■ módné slová	<i>politikum, balík opatrení, brexit</i>
	neutrálne slová ■ bezpríznakové slová	<i>otec, písať, voda</i>

Slová podľa pôvodu

Domáce slová	<i>dvre, stolička, pekné, voda, byť</i>
zdomácnené (prevzaté slová) (cudzí pôvod už nepocítujeme) <i>omša (lat. missa), kráľ (nem. Karl)</i>	
Cudzie slová	pravopisne nezmenené <i>resumé, know-how, whisky, pizza</i>
	rozlične adaptované <i>softvér, knokaut, sprej, rely, vikend</i>
	internacionalizmy (medzinárodné slová) <i>hypertenzia, geografia</i>

Slová podľa spisovnosti

Spisovné	<i>zemiaky, riaditeľ</i>
Nespisovné priestor/ územie	dialektizmy (nárečové slová) (slová zo zemepisných nárečí) <i>krumple, bandurky, grule, zemáky</i>
sociálna príslušnosť	slangové slová (slová typické pre ľudí s rovnakou profesiou alebo záujmami) <i>elína, riďas, obilbováč, slepák</i>
	argotové slová (argot – jazyk spodiny; v minulosti tajný jazyk, napr. drotárov) <i>tráva, fet, tác, fízal</i>

Štruktúra systému slovnej zásoby je dynamická; záleží na komunikačnej situácii, či slovo vnímame ako neutrálne alebo ako štylisticky príznakové (napr. slovo *idiot* ako termín v medicíne alebo ako štylisticky príznakové).

Slová podľa citového zafarbenia

Slová s citovým zafarbením	expresívne slová	s kladným citovým príznakom +	zdrobneniny (deminutíva) <i>rúčka, nožička</i>
			rodinné slová (hypokoristiká) <i>mamka, Janičko</i>
Slová bez citového zafarbenia	nacionálne slová		detské slová <i>papať, maco</i>
			eufemizmy (zjemňujúce výrazy) <i>prihol si (opil sa), odišiel (zomrel)</i>
			hanlivé slová (pejoratíva) <i>frák (nos), laba (o nohe človeka)</i>
			nadávkys (dysfemizmy) <i>mamlás, tela</i>
			slová so zveličujúcim významom (augmentatíva) <i>nosisko, kusisko</i>
			vulgarizmy (tabuizovaná lexika) <i>oslopaný, nažrať sa (o človeku)</i>
Slová bez citového zafarbenia	nacionálne slová		<i>rúka, Ján, medveď, nos, jesť, opit' sa</i>

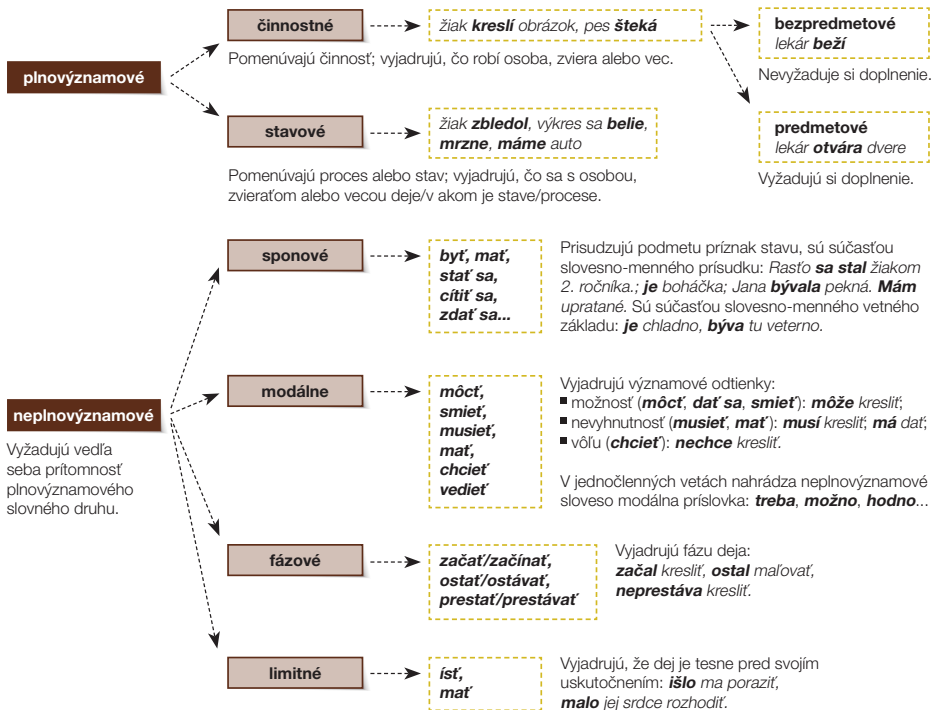
Slová podľa časového príznaku

Historizmy ■ predmet, ktorý slovo pomenúva, zanikol	<i>zlatka, groš, dukát, dvoran, bires,</i> <i>pionier – člen organizácie pionierov</i>
Archaizmy ■ pomenovaný predmet ešte existuje, ale vytvorili sme si preň nový výraz	<i>temnica – väznica</i> <i>lajblík – vesta</i> <i>biednik – úbožiak</i> <i>černidlo – atrament</i>
Zastarané slová ■ predmet ešte existuje, vytvorili sme si preň nový výraz, ale malá časť používateľov jazyka používa starý výraz	<i>zomrelý – mŕtvy</i> <i>knihovňa – knižnica</i> <i>rínok, plác – námestie</i> <i>mrkváky – typ nohavíc</i>
Neologizmy ■ nové slová, ktoré pomenúvajú nové reality, činnosti, javy ap. a) cudzieho pôvodu b) domáceho pôvodu c) kombinované	 <i>homeoffice, UFO, aviváž, mejkap, styling</i> <i>dlhopis, zaheslovať (počítač)</i> <i>vypočtová technika, ozónová diera, eurominca</i>

Slovesá (verbá)

- plnovýznamový, ohybný slovný druh (časujú sa); majú vetnočlenskú platnosť
- pomenúvajú činnosť alebo stav osôb, zvierat, vecí

Delenie slovies

Slovesné gramatické kategórie

osoba	1. ja/my 2. ty/vy 3. on, ona, ono/oni, ony
číslo	jednotné množné
čas	prítomný minulý budúci
spôsob	oznamovací rozkazovací podmieňovací
vid	dokonavý nedokonavý
slovesný rod	činný trpný

Slovesný vid

- vid zachytáva trvanie deja ako plynúceho alebo ukončeného javu, preto môže byť:
 - **dokonavý** → výsledok činnosti/jednorazová aktivita (*Zakúpime nové komponenty.*)
 - **nedokonavý** → činnosť v procese/neukončená alebo opakovaná aktivita (*Zajtra pôjdeme nakupovať.*)
- slovesá môžu byť: **obojvidové**, (napr. venovať: *budem tomu venovať pozornosť/venujem tomu pozornosť*) alebo **jednovidové** (*smieť, musieť, môcť, dať sa...*)

Slovesný rod

- označuje, či podmet vety vykonáva činnosť alebo ju nevykonáva, preto môže byť:
 - činný (aktívum)** – činnosť vykonáva podmet vety (*Ida nosí drevo. Ida nosila drevo.*)
 - trpný (pasívum)** – činnosť nevykonáva podmet; podmet je zasiahnutý činnosťou, ktorú pomenúva sloveso. Má dvojaký tvar:

a) zvratný

3. osoba sg. slovesa + sa

Trávnik sa kosí. Trávnik sa pokosil. Trávnik sa bude kosíť.

b) opisný

byť + trpné prídanie

Trávnik je kosený. Trávnik bol kosený. Trávnik bude kosený.

Slovesá podľa zvratnosti

■ zvratné (kúpať sa, tešiť sa, rozmyslieť si)

- obsahujú **sa** ako svoju súčasť a bez neho nemajú zmysel (*plaziť sa, báť sa*) alebo boli odvodené pomocou odvodzovacej prípony **sa** – zmenili význam pôvodného slovesa (*hádať – hádať sa*)

■ nezvratné (spievať)

Zápor

■ členský

Nie tablet, ale smartfón vyhrali.
Vozí hnoj, nie umelé hnojivá.

■ vetný

Nevyhrali sme tablet.
Netreba polievať.
Nie sme zlí.

■ slovný

Vyhrali sme **figu borovú**.
Sú to **bezcharakterní** ľudia.
Nie!

Štylistické využitie sloves a slovesných gramatických kategórií

■ osoba

- autorský plurál** (tzv. plurál skromnosti)
→ častý v náučných textoch (*hovoríme o dôkazoch, ktoré...*)
- neosobný tvar sloves** v 3. osobe sg./pl.
→ náučný, publicistický štýl (*uvádza sa; v televízii vysielajú...*)
- 1. osoba. pl.** → rečnícky, publicistický štýl – pocit spoluúčasti na deji (*vstupujeme do časov...*)

■ slovesný čas

- historický prítom** (v rozprávani o minulosti sa používajú tvary sloves v prítomnom čase)
→ aktualizácia deja a vytváranie zdania, že sa minulý dej odohráva pred očami čitateľa (*Vojská Napoleona obsadzujú...*)

■ slovesný spôsob

- podmieňovací spôsob** → prostriedok zdvorilostného princípu komunikácie, zmierňuje príkaz (*Mohol by si jej zavolať teraz?*)

■ slovesný rod

- trpný rod** → častý v náučnom štýle – využíva sa pri vecnom vyjadrovaní (*Osadená finálna zubná korunka na implantáte je po odobratí otlačkov naskrutkovaná.*)

■ neurčité slovesné tvary

- v náučnom a administratívnom štýle → ekonomizácia textu, navodenie nezaujatosť a všeobecnej platnosti. (V tlačovej správe bolo uvedené...)
- neurčitok sa využíva pri poveloch, pri rozkaze/zákaze (*Nastúpiť!*)

■ vyjadrenie záporu

- ak je v zápornom tvare okrem slovesa aj ďalší vetný člen vo vete, negácia sa zosilňuje – **dvojitý zápor** (*Nikto to netuší. Nikto to neprezradí.*)
- v niektorých prípadoch sa dvojitým záporom negácia ruší, využíva sa hlavne v umeleckom a rečníckom štýle: štylistická figura **litotes** – **Nemôžem nesúhlasíť** s pani predsedníčkou. (musím súhlasíť...); A. Sládkovič: **Nemožno mi ťa neľúbiť**... (musím ťa ľúbiť)

Slovesné tvary

podľa zloženia	jednoduché (<i>platím, chceš, teším sa</i>)	zložené (<i>robili, bude rátať, šepká sa</i>)
podľa možnosti určiť slovesné gramatické kategórie	určité (dá sa určiť slovesný čas a spôsob: <i>píšem</i>)	neurčité (nedá sa určiť slovesný čas a spôsob: <i>žiť</i>)

Neurčité slovesné tvary

	Príklad	Funkcia	Tvorenie + prípony
neurčitok (infinitív)	<i>púšťať, prijať, pochopiť</i> <i>Fajčiť má zakázané.</i>	Pomenúva činnosť/stav.	slovníkový tvar s koncovkou -ť <i>písať</i>
trpné prítčastie	<i>púšťaný, prijatý, nesený</i> <i>Pieseň je spievaná</i> <i>štvorhlasne.</i>	Pomenúva činnosť/stav v priebehu alebo výsledok činnosti; je súčasťou opisného trpného rodu.	prípony -ný, -tý, -ený <i>písaný</i>
slovesné podstatné meno	<i>púšťanie, prijatie, nesenie</i> <i>A teraz nasleduje</i> <i>prenasledovanie</i> <i>úplatkárov.</i>	Pomenúva činnosť alebo stav; nie je vždy jasné, kto je vykonávateľom deja alebo koho/čo dej zasahuje.	prípony -nie, -tie, -enie <i>písanie</i>
prechodník	<i>píšuc, prijímuc, bojac sa</i> <i>Píšuc poznámky,</i> <i>sa zároveň intenzívne</i> <i>učíme.</i>	Vyjadruje súčasnosť/ paralelnosť deja alebo predčasnosť deja.	prípony -úc, -uc, -iac, -ac <i>píšuc</i>
činné prítčastie prítomné	<i>viažuci, prijímajúci,</i> <i>obmieňajúci, platiaci</i> <i>Po chvíli spoznal</i> <i>spievajúceho muža.</i>	Vyjadruje sprievodný dej k deju, ktorý vykonáva podmet alebo predmet vety, s ktorými sa zhoduje.	prípony -úci, -uci, -iac, -aci, -iaci <i>píšuci</i>

Funkcia slovesa vo vete

UKÁŽKA

Zotmelo sa. Sprievodca **pobehuje** po nástupišti. **Mohol ostať** radšej doma. Nápad **prebehnúť** cez kolaje **nebol šťastný**. **Po-
hybovať** sa po kolajisku **je** predsa **zakázané**. Odmietol **opustiť**
kolajisko. **Spomaľujúci** vlak vošiel do stanice **pískajúc**.

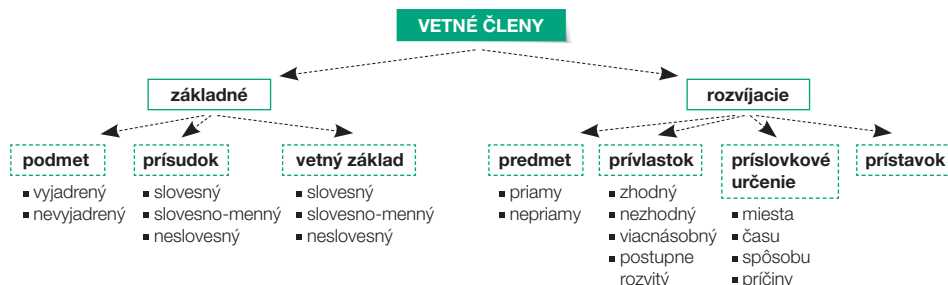
Sloveso vo vete

slovesný prísudok
slovesno-menný prísudok
(*nebol šťastný*)
vetný základ
podmet
predmet
prívlastok
príslovkové určenie

Vetný člen

- je vo vete vyjadrený plnovýznamovým slovom
- vetné členy vo vete vstupujú do vzťahu = vytvárajú **vetný sklad**

- vo vete môže byť vetný člen:
 - **nerozvitý/holý** (*Jana bežala.*)
 - **rozvitý** iným vetným členom (*Usmievavá Jana bežala.*)
 - **viacnásobný** (*Jana a Beáta bežali.*)

Základné vetné členy

PODMET Kto/Čo + prísudok?

- vetný člen prísudzovacieho skladu, označuje vykonávateľa činnosti, nositeľa procesu alebo stavu
- najčastejšie má tvar nominatívu (príp. neurčitku)
- je vyjadrený: podstatným menom, prídavným menom, zámenom, číslovkou, neurčitkom slovesa, zriedkavejšie citoslovcom alebo časticou
- druhy podmetu:
 - **vyjadrený** (*Petra je moja kamarátka.*)
 - **nevyjadrený/zamĺčaný** (*[ona] Hľadala ho týždne.*)

PRÍSUDOK Čo robí predmet? Čo sa deje s predmetom?

- vetný člen prísudzovacieho skladu, označuje činnosť (dej), proces alebo vlastnosť (stav) prísudzovanú podmetu
- tvorí ho jedno alebo viac slov (*dieťa **sníva** – dieťa **sa mohlo zraníť***)
- je vyjadrený: slovesom, citoslovcom, sponovým slovesom s podstatným menom (príp. s prídavným menom, zámenom, číslovkou alebo príslovkou)
- druhy prísudku
 - **slovesný** → vyjadrený slovesom (*Simona **hľadala** ihlu.*)
 - **neslovesný*** → vyjadrený citoslovcom (*A on **čľup** do vody!*)
 - **slovesno-menný*** → vyjadruje ho sponové sloveso s podstatným menom (*Otec **je učiteľ***), alebo prídavným menom (*Je z nej **hotový***), zámenom (*To **je ono***), číslovkou (*Je zas **prvý***), príslovkou (*To **je zle***.)

*iŠVP pomenúva oba druhy prísudku ako neslovesné.

VETNÝ ZÁKLAD

- vzťahuje sa priamo na realitu (nie na podmet), ide o činnosti, procesy a stavy, ktorých pôvodcu nie je možné určiť ani z kontextu
- zaraďuje sa sem aj neosobné vyjadrovanie (*Z komína **sa dymí***.)
- druhy vetných základov:
 - **slovesný** (*Mrzne. **Bolo vidieť** more.*)
 - **neslovesný*** (*Potraviny. **Vyl***)
 - **slovesno-menný*** (*Je mi zima. **Treba kúpiť***.)

*iŠVP pomenúva oba druhy vetného základu ako neslovesné.

Rozvíjacie (vedľajšie) vetné členy

PREDMET

Pádové otázky okrem nominatívu + sloveso?

- vetný člen rozvíjajúci sloveso alebo prídavné meno v rozličnom páde (okrem nominatívu)
- vždy priamo súvisí s činnosťou, procesom a stavom, ktorý pomenúva sloveso vo funkcii prísudku (*rúbe **drevo**, pozametá **dvor**, závisí **od neho***)
- je vyjadrený: podstatným menom, spodstatneným prídavným menom, zámenom, číslovkou
- môže byť vyjadrený i neurčitkom slovesa (*rozhodol sa **odísť**, navrhujú **prestáť***)
- druhy predmetu:
 - **priamy** → sloveso si vyžiada bezpredložkový akuzatív (*vidí **otca***)
 - **nepriamy** → sloveso si vyžiada predložkový akuzatív alebo iný pád (*vychádza **s bratom***)

PRÍVLASTOK

Ktorý/Aký/Či... + nadradené podstatné meno?

- rozvíja podstatné meno alebo výraz zastupujúci podstatné meno
- má pôvod v rôznych vzťahoch medzi slovami (*cestujem **k rodičom** → cesta **k rodičom***)
- je vyjadrený: podstatným menom, prídavným menom, zámenom, číslovkou, neurčitém slovesným tvarom, príslovkou, inak (*autobus **93***)
- druhy prívlastkov:
 - **zhodný** → pomenúva vlastnosť podstatného mena s tými istými gramatickými kategóriami (***čínske** pero*)
 - **nezhodný** → presnejšie pomenúva vlastnosť, nezodpovedá s nadradeným podstatným menom (*láska **k prírode***)
 - **viacnásobný** → pomenúva rovnorodé druhy vlastností javov/vecí (***červené, modré i zelené** perá*)
 - **postupne rozvíjajúci** → pomenúva nerovnorodé vlastnosti toho istého predmetu (***všetky tieto moje štyri pekné modré plniace** perá*)

PRÍSLOVKOVÉ URČENIE

Kde/Kedy/Ako/Prečo + sloveso?

- vetný člen rozvíjajúci sloveso (***husto** prší*), prídavné meno (***veľmi** pekný*) alebo príslovku (***veľmi** pekne*)
- vyjadruje okolnosti, za ktorých sa činnosť slovesa odohráva, vyjadruje mieru vlastnosti alebo vyjadruje kvalitu deja
- je vyjadrený: príslovkou, podstatným menom, zámenom, neurčitkom
- druhy príslovkových určení:
 - **miesta** (*ide **domov***)
 - **času** (*prišla **včera***)
 - **spôsobu** (*padal **rýchlo***)
 - **príčiny** (*kosí **za trest***)

PRÍSTAVOK

- rozvíjajúci vetný člen, ktorý inak alebo presnejšie pomenúva už predtým pomenované príznaky
- je vyjadrený: najčastejšie podstatným menom → pripája sa k inému (nadradenému) podstatnému menu v rovnakom páde (*Na **kraji laviče, starožitného sedadla z 15. storočia, sedel** Jožo.*)
- nemôže ľubovoľne meniť svoju pozíciu vo vete – je viazaný na nadradené podstatné meno, ktoré rozvíja/spresňuje
- zaraďuje sa aj medzi polovetné konštrukcie; od vety sa vyzdeľuje intonáciou, interpunkčnými znamienkami, časticami, spojkami a spájacími výrazmi (*t. j., ako, zvaný, alias...*)

Jazyk. Druhy jazykov

Vznik jazyka

- jazyk ľudí vznikol približne pred 100 000 rokmi na viacerých miestach Zeme; súvisí s rozvojom myslenia a pracovných schopností, ako aj s potrebou ľudí vymieňať si informácie aj o veciach, ktoré nie sú v bezprostrednej blízkosti, alebo hovoriť o abstraktných pojmoch
- na výmenu informácií slúžia **jazykové znaky** (slová, slovné spojenia) a **grafické znaky** (napr. obrázky, piktogramy)

Jazykový znak

- znak odovzdáva informáciu o tom, čo zastupuje; prenáša sa z generácie na generáciu
- druhy znakov:
 - **prirodzený znak – konvenčný znak**
 - prirodzený (úsmev na tvári = radosť)
 - konvenčný (dohovorený v jazykovom spoločenstve, napr. čierna farba = smútok)
 - **jazykový znak – nejazykový znak**
 - jazykový (slová, slovné spojenia)
 - nejazykový (obrázok, piktogram, ikona, graf)
- veda, ktorá sa zaoberá teóriou znakov vo všeobecnosti, sa nazýva **semiotika**

Písmo

- **piktografické** → tzv. obrázkové písmo; myšlienky sú zaznamenané pomocou obrázkov (**piktogramov**), ktoré priamo odrážajú vlastnosti označovanej veci
- **logografické** → tzv. pojmové písmo, v ktorom znak reprezentuje konkrétny pojem/slovo
- **slabičné** → znak okrem slova mohol reprezentovať aj zvuk (napr. začiatočnú slabiku pojmu/slova); skupina znakov mohla reprezentovať aj zvukovú podobu slova
- **hláskové** → každej hláske sa prisúdil grafický znak

Funkcie jazyka

- **dorozumievacia (komunikatívna)** – jazyk umožňuje ľuďom navzájom komunikovať, vymieňať si informácie
- **poznávacia (kognitívna)** – jazyk pomáha ľuďom poznávať, pomenovávať a kategorizovať veci/javy a uvedomovať si súvislosti medzi nimi – myslieť pomocou slov
- **estetická (expresívna)** – jazyk pomáha človeku vyjadriť svoje estetické cítenie/emócie alebo na niekoho citovo zapôsobiť
- **reprezentatívna** – jazyk je jedným zo znakov istého jazykového spoločenstva (národa), ktorými sa odlišuje od iných jazykových spoločenstiev

Druhy jazykov

■ prirodzený jazyk

- systém znakov, ktorý vznikol neplánovane a postupne sa vyvíjal
- vznikol dohodou príslušníkov jedného jazykového spoločenstva a rozvíjal sa/menil sa s historickým vývinom daného spoločenstva
- najprv existoval v hovorenej forme
- druhy prirodzeného jazyka, napr.:
 - **národný** → jazyk jedného národa/etnika; môže byť spisovný/nespisovný
 - **materinský** → osvojený od matky alebo od človeka, ktorý dieťa vychovával
 - **úradný/štátny** → zákonom schválený jazyk, ktorý sa využíva napr. v administratíve štátu
 - **menšinový** → jazyk jazykových menšín v štáte; v Európe chránený Európskou chartou menšinových jazykov
 - **cudzí** → jazyk iného národa
 - **cielový** → napr. cudzí jazyk, ktorý sa chceme naučiť
 - **mŕtvý** → jazyk, ktorý prestal plniť funkciu materinského a národného jazyka

■ umelý (plánový) jazyk

- systém znakov s dohodnutým významom, ktorý slúži len určitej skupine ľudí/istému účelu existuje najprv v písanej forme a až potom vo zvukovej forme vzniká podľa plánu jednotlivca alebo skupiny ľudí
- druhy umelého jazyka, napr.:
 - **programovací jazyk** → kódovanie (počítačový jazyk)
 - **esperanto** → medzinárodný jazyk s jednoduchou gramatikou a lexikou viacerých jazykov
 - **symbolický jazyk** → v matematike, chémii

Pôvod jazykov

- jazyky zaraďujeme na základe ich pôvodu do jazykových rodín; všetky pravdepodobne vznikli zo spoločného pôvodného **prajazyka**

Indoeurópske jazyky

- väčšina európskych a časť ázijských jazykov vznikla pravdepodobne z jediného jazyka, ktorý dodatočne dostal názov **indoeurópsky prajazyk**

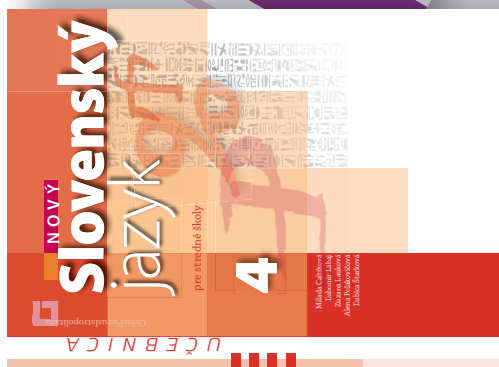
Slovanské jazyky

- v 1. tisícročí pred n. l. sa **baltoslovanská skupina** indoeurópskych jazykov rozvojila na baltskú a slovanskú skupinu
- slovanská skupina hovorila tzv. **praslovanským jazykom (praslovančinou)**, z ktorého sa nezachovali žiadne písomné pamiatky – jeho podobu môžu lingvisti iba zrekonštruovať
- v období sťahovania národov (4. až 6. stor. n. l.) sa Praslovania z oblasti medzi Dneprom a Vislou rozšírili do východnej, južnej a strednej Európy; z praslovančiny sa pod vplyvom nových historicko-zemepisných pomienok sformovali **západoslovanské, východoslovanské a južnoslovanské jazyky**

Indoeurópske jazyky	
slovanské	východoslovanské západoslovanské južnoslovanské
baltské	litovčina, lotyščina
germánske	dánčina, nórčina, islandčina, angličtina, holandčina, nemčina...
románske	latinčina, francúzština, taliančina, španielčina, katalánčina, portugalčina, rumunčina, moldavčina
keltské	írčina, waleština, bretónčina...
helénsky	novogréčtina
balkánske	albánčina
arménske	arménčina
indoiránske	novoperzština, kurdčina, jazyky hindi, bengálčina, sinhálčina, rómcina...

Slovanské jazyky	
východoslovanské	bieloruština, rusínčina, ruština, ukrajínčina
západoslovanské	slovenčina, čeština, poľština, lužická srbčina
južnoslovanské	chorvátčina, slovinčina, bulharčina, macedónčina, srbčina

Jazyková komunikácia	2	Polovetná konštrukcia	85
Zdroje, spracovanie a využitie informácií	4	Výpoveď	86
Slohotvorný (textotvorný) proces	5	Slovosled	87
Slohové postupy a slohové útvary	6	Nadvetná (textová) syntax	88
Jazykové štýly	11	Súdržnosť a nadväznosť textu	89
Hovorový štýl	12	Členenie textu	91
Umelecký štýl	15	Jazyk. Druhy jazykov	92
Administratívny štýl	18	Pôvod jazykov	93
Náučný štýl	21	Jazyky národnostných menšín	94
Publicistický štýl	25	Formy slovenského jazyka	95
Rečnícky štýl	29	Vývin a kodifikácia slovenského jazyka	96
Jazykovedné disciplíny	35	Súčasná slovenčina	101
Grafické jazykové prostriedky. Pravopis	36	Odporúčania pri písaní slohových prác	102
Fonetika a fonológia	39		
Spisovná výslovnosť	42		
Prozodické vlastnosti reči. Intonácia	44		
Lexikológia	47		
Význam slova	48		
Vzťahy medzi lexikálnymi významami slov	49		
Slovná zásoba/lexika	50		
Slovníky	53		
Obohacovanie slovnej zásoby	54		
Morfológia	57		
Podstatné mená (substantíva)	59		
Pridavné mená (adjektíva)	61		
Zámená (pronomína)	63		
Číslovky (numeraliá)	65		
Slovesá (verbá)	67		
Príslovky (adverbiá)	70		
Predložky (prepozície)	71		
Spojky (konjunkcie)	72		
Častice (partikuly)	73		
Citoslovica (interjekcie)	74		
Syntax	75		
Vetný člen	76		
Vetný sklad	78		
Veta	79		
Jednoduché súvetie	81		
Zložené súvetie	88		
		Použitá a citovaná literatúra	
		CALTÍKOVÁ, M. a kol. <i>NOVÝ Slovenský jazyk pre stredné školy 1. Učebnica</i> . Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2021. ISBN 978-80-8120-685-6.	
		CALTÍKOVÁ, M. a kol. <i>NOVÝ Slovenský jazyk pre stredné školy 2. Učebnica</i> . Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2019. ISBN 978-80-8120-719-8.	
		CALTÍKOVÁ, M. a kol. <i>NOVÝ Slovenský jazyk pre stredné školy 3. Učebnica</i> . Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2021. ISBN 978-80-8120-733-4.	
		CALTÍKOVÁ, M. a kol. <i>NOVÝ Slovenský jazyk pre stredné školy 4. Učebnica</i> . Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2022. ISBN 978-80-8120-939-0.	
		ČECHOV, A. P. U holiča. In: <i>Chemeleón</i> . Bratislava: Hevi, 1995, s. 47. ISBN 80-85518-74-0.	
		GOGOLÁK, I. Diagnostika a liečba náhlych cievnych mozgových príhod. In: <i>Vaskulárna medicína</i> . 2010, č. 2, s. 56 – 62. Dostupné na: http://www.solen.sk/pdf/3d8e+Išebfd547e09f-61c960e5313889.pdf	
		KOLÁŘOVÁ, K. Hamlet plný zloby. In: <i>SME</i> . 2003 roč. 11, č. 172. ISSN 1335-440X.	
		KRÁL, J. Zakliata panna vo Váhu a divný Janko. In: <i>Balady a piesne</i> . Bratislava: SVKL, 1960, s. 11 – 25.	
		MARKOVIČ, M. Nuly a jednotky Milana Markoviča. In: <i>Pravda (príloha Spektrum)</i> . 2005, č. 3, s. 3.	
		TOLKIEN, J. R. R. <i>Pán prstenů III. Návrat krále</i> . Praha: Mladá fronta, 1993, s. 204. ISBN 80-204-0372-6	

ISBN 978-80-8120-938-3

9 788081 209383

OrbisPictus

Istropolitana